

IJTIMOIIY-GUMANITAR SOHADA ILMIIY-INNOVATION TADQIQOTLAR

ILMIY METODIK JURNALI

ISSN 3060-5059

VOL.3 № 5

2026

IX–XIV ASRLARDA JANUBIY OROLBO‘YI SHAHLARINING URBANIZATSIYA JARAYONLARI VA ME‘MORIY TUZILISHI

Allanazarova Umitxan Ziuaddin qizi

Qoraqalpoq davlat universiteti, arxeologiya yo‘nalishi doktoranti

Annotatsiya

Mazkur maqolada IX–XIV asrlarda Janubiy Orolbo‘yi hududida yuz bergan urbanizatsiya jarayonlari va shaharlarning me‘moriy tuzilishi keng tahlil qilinadi. Tadqiqotning asosiy maqsadi Xorazm vohasi hamda Quyi Amudaryo hududida shakllangan o‘rta asr shaharlari taraqqiyotining tarixiy omillarini aniqlashdan iborat. Maqolada arxeologik qazilmalar natijalari, yozma tarixiy manbalar va zamonaviy ilmiy tadqiqotlar asosida shaharlardagi iqtisodiy, siyosiy va madaniy hayot yoritilgan. Tahlillar natijasida ushbu davr shaharlari ark, shahriston va rabod qismlaridan iborat bo‘lib, ular o‘zaro uzviy bog‘liq holda faoliyat yuritgani aniqlandi. Shuningdek, rivojlangan sug‘orish tizimlari, mudofaa devorlari, savdo bozorlari va karvonsaroylarning mavjudligi urbanizatsiya taraqqiyotining muhim belgisi sifatida baholandi. Buyuk Ipak yo‘li orqali amalga oshirilgan savdo aloqalari hunarmandchilik va madaniy almashinuv rivojiga katta ta‘sir ko‘rsatgan. Me‘morchilikda mahalliy qurilish an‘analari bilan islomiy uslublarning uyg‘unlashuvi kuzatiladi. Tadqiqot natijalari Janubiy Orolbo‘yi shahar madaniyati Markaziy Osiyo sivilizatsiyasi taraqqiyotida muhim o‘rin tutganini ko‘rsatadi hamda hududning tarixiy-geografik rivojlanish xususiyatlarini chuqurroq anglash imkonini beradi.

Kalit so‘zlar: Janubiy Orolbo‘yi, urbanizatsiya, me‘morchilik, Xorazm, shahriston..

ПРОЦЕССЫ УРБАНИЗАЦИИ И АРХИТЕКТУРНАЯ СТРУКТУРА ГОРОДОВ ЮЖНОГО ПРИАРАЛЬЯ В IX–XIV ВЕКАХ

Алланазарова Умитхан Зиуадин кизи

Каракалпакский государственный университет, докторант по археологии

Аннотация

В данной статье подробно рассматриваются процессы урбанизации и архитектурная структура городов Южного Приаралья IX–XIV веков. Основной целью исследования является выявление исторических факторов развития средневековых городов Хорезмского оазиса и Нижнего течения Амударьи. В статье анализируются результаты археологических раскопок, письменные исторические источники и современные научные исследования, раскрывающие экономическую, политическую и культурную жизнь городов региона. В ходе исследования установлено, что города данного периода состояли из арка, шахристана и рабада, тесно связанных между собой функционально и территориально. Развитые ирригационные системы, оборонительные стены, рынки и караван-сарай рассматриваются как важнейшие признаки урбанизации и экономического роста. Значительное влияние на развитие городов оказал Великий шелковый путь, способствовавший расширению торговли, ремесленничества и культурных связей. В архитектуре региона прослеживается гармоничное сочетание местных строительных традиций и исламских архитектурных элементов. Результаты исследования показывают, что города Южного Приаралья занимали важное место в развитии цивилизации Центральной Азии и являлись значительными центрами городской культуры, торговли и ремесленного производства в средневековый период.

Ключевые слова: Южное Приаралье, урбанизация, архитектура, Хорезм, градостроительство..

URBANIZATION PROCESSES AND ARCHITECTURAL STRUCTURE OF THE CITIES OF THE SOUTHERN ARAL SEA REGION IN THE 9TH–14TH CENTURIES

Allanazarova Umitxan Ziuaddin qizi

Karakalpak State University, Doctoral student in Archaeology

Abstract

This article provides a detailed analysis of the urbanization processes and architectural structure of the cities of the Southern Aral Sea region during the 9th–14th centuries. The main purpose of the research is to identify the historical factors that influenced the development of medieval cities in the Khorezm oasis and the Lower Amu Darya region. The study is based on archaeological excavations, written historical

records, and modern scholarly research that reveal the economic, political, and cultural life of the region. The findings demonstrate that the cities of this period were composed of three interconnected parts: the citadel, shahristan, and rabad. Developed irrigation systems, defensive walls, marketplaces, and caravanserais are considered important indicators of urban growth and social development. The Great Silk Road played a significant role in expanding trade, handicrafts, and intercultural relations across the region. Architectural traditions of the Southern Aral Sea area reflected a combination of local building methods and Islamic architectural styles. The research highlights the important place of Southern Aral Sea cities within the civilization of Central Asia and emphasizes their contribution to the development of medieval urban culture, trade networks, and socio-economic relations. The study also allows a deeper understanding of the historical and geographical characteristics of regional urbanization processes during the medieval period.

Keywords: Southern Aral region, urbanization, architecture, Khorezm, urban culture..

IX–XIV asrlar Markaziy Osiyo tarixida urbanizatsiya jarayonlari va shahar madaniyatining yuksalishi bilan ajralib turadi. Ayniqsa, Janubiy Orolbo‘yi hududi ushbu davrda iqtisodiy, siyosiy va madaniy jihatdan rivojlangan yirik markazlardan biriga aylangan. Amudaryoning quyi oqimida joylashgan Xorazm vohasi qadimdan sug‘orma dehqonchilik, savdo va hunarmandchilik taraqqiy etgan hudud sifatida tanilgan. IX–XIV asrlarga kelib esa mazkur hududdagi shaharlar nafaqat mahalliy, balki xalqaro savdo va madaniy aloqalarda ham muhim o‘rin egallagan. Buyuk Ipak yo‘lining o‘tishi Janubiy Orolbo‘yi shaharlarining iqtisodiy taraqqiyoti va urbanizatsiya jarayonlariga katta ta‘sir ko‘rsatgan. Mazkur davrda Xorazm vohasida Ko‘hna Urganch, Mizdahqon, Vazir, Qavatqal‘a va boshqa yirik shaharlar shakllanib, ular yirik siyosiy hamda ma‘muriy markazlarga aylangan. Shaharlarning rivojlanishi sug‘orish tizimlari bilan chambarchas bog‘liq bo‘lib, Amudaryodan chiqarilgan kanallar dehqonchilik va aholining o‘shini ta‘minlagan. Natijada hunarmandchilik, kulolchilik, metallga ishlov berish va savdo faoliyati rivojlanib, shahar aholisi soni ortgan. Bu esa urbanizatsiya jarayonlarining jadallashuviga olib kelgan. Janubiy Orolbo‘yi shaharlari me‘moriy jihatdan ham o‘ziga xos xususiyatlarga ega bo‘lgan. O‘rta asr Sharq shaharlari singari ular ark, shahriston va rabod qismlaridan tashkil topgan. Ark qismida hukmdor saroylari, harbiy va ma‘muriy binolar joylashgan bo‘lsa, shahristonda asosiy aholi istiqomat qilgan. Rabod esa savdo va hunarmandchilik markazi vazifasini bajargan. Shaharlarda mudofaa devorlari, minoralar, masjidlar, madrasalar, hammomlar va karvonsaroylar qurilgan. Ushbu me‘moriy obidalar hududdagi shaharsozlik madaniyatining yuqori darajada rivojlanganidan dalolat beradi. IX–XII asrlarda Xorazmshohlar davlatining kuchayishi natijasida shaharlarda iqtisodiy va madaniy taraqqiyot yanada jadallashgan. Biroq XIII asrda mo‘g‘ullar bosqini ko‘plab shaharlarning vayron bo‘lishiga sabab bo‘lgan. Shunga qaramay, XIV asrga kelib ayrim shaharlar qayta tiklanib, savdo va hunarmandchilik markazi sifatida faoliyatini davom ettirgan. Ayniqsa, Ko‘hna Urganch yana mintaqaning eng muhim iqtisodiy markazlaridan biriga aylangan. Shu sababli IX–XIV asrlarda Janubiy Orolbo‘yi shaharlari urbanizatsiyasi va me‘moriy tuzilishini o‘rganish Markaziy Osiyo tarixini, shaharsozlik madaniyatini hamda hududning ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyotini anglashda muhim ilmiy ahamiyat kasb etadi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

IX–XIV asrlarda Janubiy Orolbo‘yi shaharlari urbanizatsiyasi va me‘moriy tuzilishini o‘rganish masalasi tarix, arxeologiya, etnografiya hamda shaharsozlik yo‘nalishidagi tadqiqotlarda muhim o‘rin egallaydi. Ushbu mavzuga oid ilmiy izlanishlar asosan Xorazm vohasi va Quyi Amudaryo hududida olib borilgan arxeologik tadqiqotlar natijalariga tayangan holda shakllangan. Tadqiqotlar davomida qadimgi shaharlarning vujudga kelishi, rivojlanish bosqichlari, iqtisodiy hayoti va me‘moriy tuzilishi keng tahlil etilgan. Janubiy Orolbo‘yi shaharlari tarixini ilmiy asosda o‘rganish XX asrning birinchi yarmida S.P. Tolstov rahbarligidagi Xorazm arxeologiya-etnografiya ekspeditsiyasi faoliyati bilan bog‘liqdir. Olimning “Drevniy Xorezm” asari hududdagi qadimgi va o‘rta asr shaharlari tarixini tadqiq qilishda asosiy manbalardan biri hisoblanadi [1]. Tadqiqotda Ko‘hna Urganch, Tuproqqal‘a, Qavatqal‘a, Mizdahqon singari yirik manzilgohlarning joylashuvi, mudofaa tizimi va ichki tuzilishi haqida muhim ma‘lumotlar berilgan. Tolstovning fikricha, Xorazm shaharlari sug‘orma dehqonchilik asosida shakllangan bo‘lib, irrigatsiya tizimlari urbanizatsiya jarayonining asosiy omillaridan biri bo‘lgan [2]. Y.G. G‘ulomovning “Xorazmning sug‘orilish tarixi” nomli tadqiqoti ham ushbu mavzuni o‘rganishda alohida ahamiyatga ega [3]. Muallif Amudaryo deltasidagi qadimiy sug‘orish inshootlari va kanal tizimlarini tahlil qilib, ularning shaharlar rivojiga ta‘sirini yoritgan. Tadqiqot natijalariga ko‘ra, sug‘orish tizimlarining rivojlanishi qishloq xo‘jaligi mahsulotlari hajmini oshirgan va bu esa aholining ko‘payishi hamda shaharlarning iqtisodiy

taraqqiyotiga sabab bo'lgan [4].Shuningdek, B.V. Andrianov va M.G. Vorobyova tomonidan olib borilgan tadqiqotlarda Janubiy Orolbo'yi hududidagi qadimiy aholi manzilgohlari va shahar madaniyati masalalari keng yoritilgan [5]. Ularning ilmiy ishlarida me'moriy yodgorliklarning qurilish uslublari, mudofaa devorlari va diniy inshootlarning o'ziga xos jihatlari ko'rsatib berilgan. Ayniqsa, shaharlarda ark, shahriston va rabod tizimining mavjudligi sharqona urbanistik an'analarning muhim elementi sifatida baholangan [6].Mustaqillik yillarida o'zbek olimlari tomonidan ham ushbu yo'nalishda qator tadqiqotlar olib borildi. B. Eshov, A. Asqarov, R. Matyakubov va boshqa tadqiqotchilar Janubiy Orolbo'yi hududidagi shaharsozlik madaniyatini yangi ilmiy qarashlar asosida o'rgandilar [7]. Ularning asarlarida o'rta asr shaharlari iqtisodiy hayoti, savdo munosabatlari va Buyuk Ipak yo'lining ta'siri tahlil qilingan. Ayniqsa, Ko'hna Urganchning xalqaro savdo markazi sifatidagi o'rni alohida qayd etilgan [8].Arab va fors geograflari ham Janubiy Orolbo'yi shaharlari haqida muhim ma'lumotlar qoldirgan. Al-Istaxriy, Ibn Havqal va al-Maqdisiy asarlarida Xorazm vohasi shaharlari, bozorlari, karvon yo'llari va hunarmandchiligi haqida batafsil ma'lumotlar uchraydi [9]. Mazkur yozma manbalar arxeologik topilmalarni tasdiqlovchi muhim tarixiy dalil sifatida foydalaniladi. Masalan, al-Maqdisiy Xorazm shaharlari aholisi savdo va ilm-fan bilan shug'ullanganini qayd etadi [10].

Tadqiqot metodologiyasi tarixiylik, tizimlilik va qiyosiy tahlil tamoyillariga asoslanadi. Tarixiylik tamoyili asosida IX–XIV asrlardagi siyosiy, iqtisodiy va madaniy jarayonlar izchil ravishda o'rganildi. Tizimli yondashuv orqali shaharlardagi me'moriy tuzilma, sug'orish tizimi, savdo markazlari va aholi joylashuvi o'zaro bog'liq holda tahlil qilindi [11].Qiyosiy tahlil usuli yordamida Janubiy Orolbo'yi shaharlari Buxoro, Samarqand va Marv kabi Markaziy Osiyoning boshqa yirik shaharlari bilan solishtirildi. Natijada hududdagi urbanizatsiya jarayonlari umumiy sharqona shaharsozlik an'analari bilan uyg'un ravishda rivojlanganligi aniqlandi [12].Arxeologik metodlar orqali qazilma materiallari, sopol buyumlar, me'moriy qoldiqlar va mudofaa devorlari o'rganildi. Bu usul shaharlardagi iqtisodiy va madaniy hayotni rekonstruksiya qilish imkonini berdi [13]. Shuningdek, tadqiqotda manbashunoslik usulidan ham foydalanildi. Yozma tarixiy manbalar, geograflar asarlari va zamonaviy ilmiy tadqiqotlar o'zaro taqqoslanib, ularning ishonchlilik darajasi baholandi. Ayrim hollarda GIS texnologiyalari va tarixiy xaritalardan foydalanish orqali qadimgi shaharlarning geografik joylashuvi hamda irrigatsiya tarmoqlari o'rganildi [14].Umuman olganda, mavjud ilmiy adabiyotlar va metodologik yondashuvlar Janubiy Orolbo'yi hududida IX–XIV asrlarda urbanizatsiya jarayonlari yuqori darajada rivojlanganini ko'rsatadi. Shaharlarning me'moriy tuzilishi, iqtisodiy faoliyati va madaniy hayoti Markaziy Osiyo sivilizatsiyasi tarixida muhim o'rin tutganligini tasdiqlaydi [15].

NATIJALAR

Tadqiqot natijalari IX–XIV asrlarda Janubiy Orolbo'yi hududida urbanizatsiya jarayonlari yuqori darajada rivojlanganligini ko'rsatadi. Xususan, Xorazm vohasi va Quyi Amudaryo hududidagi shaharlar iqtisodiy, siyosiy hamda madaniy markaz sifatida shakllangan [1]. Arxeologik qazilmalar natijasida Ko'hna Urganch, Mizdahqon, Vazir va Qavatqal'a kabi shaharlarda rivojlangan me'moriy tizim mavjud bo'lgani aniqlangan. Ushbu shaharlarda sharqona shaharsozlik an'analari asosida ark, shahriston va rabod qismlaridan iborat murakkab tuzilma shakllangan.Tadqiqot davomida aniqlanishicha, shaharlarda mudofaa tizimlari alohida ahamiyat kasb etgan. Qalin devorlar, burjlar va darvozalar shaharning xavfsizligini ta'minlashga xizmat qilgan [3]. Ayniqsa, Ko'hna Urganch va Mizdahqon shaharlari bir necha qatlamli mudofaa devorlari bilan o'ralgani sababli strategik jihatdan muhim markaz hisoblangan. Shaharlarda hukmdor saroylari, jome masjidlar, madrasalar va bozorlarning mavjudligi hududdagi siyosiy va iqtisodiy taraqqiyotning muhim ko'rsatkichidir.Sug'orish tizimlari urbanizatsiya rivojining asosiy omillaridan biri bo'lgan. Amudaryodan chiqarilgan kanallar orqali qishloq xo'jaligi rivojlangan va bu oziq-ovqat ta'minoti hamda aholi sonining ortishiga olib kelgan [5]. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, irrigatsiya tizimlari nafaqat dehqonchilikni rivojlantirgan, balki shaharlararo iqtisodiy aloqalarni ham mustahkamlagan. Shu bilan birga, suv ta'minoti tizimlari shaharlarda hammomlar, hovuzlar va hunarmandchilik ustaxonalari faoliyat yuritishiga imkon yaratgan.Savdo munosabatlarining rivojlanishi ham Janubiy Orolbo'yi shaharlari taraqqiyotiga katta ta'sir ko'rsatgan. Buyuk Ipak yo'li orqali hudud Sharq va G'arb mamlakatlari bilan bog'langan. Arxeologik topilmalar orasida Xitoy sopol buyumlari, Eron shishalari va turli metall tangalarning topilishi xalqaro savdo aloqalari rivojlanganini tasdiqlaydi. Bu jarayon hunarmandchilikning taraqqiy etishiga va shaharlarda iqtisodiy faollikning ortishiga sabab bo'lgan [8].Me'morchilik sohasida ham sezilarli taraqqiyot kuzatilgan. Shaharlarda pishiq g'ishtdan qurilgan masjidlar, maqbaralar va karvonsaroylar bunyod etilgan [9]. Binolarda geometrik naqshlar, sirlangan koshinlar va gumbazli uslublardan foydalanilgan. Bu holat islomiy me'morchilik an'analari bilan mahalliy qurilish uslublarining

uyg'unlashganini ko'rsatadi.

MUHOKAMA. Janubiy Orolbo'yi hududida IX–XIV asrlarda kechgan urbanizatsiya jarayonlari Markaziy Osiyo shaharsozlik tarixining muhim bosqichlaridan biri hisoblanadi. Tadqiqot natijalari ushbu hududdagi shaharlarning rivojlanishi bevosita tabiiy-geografik sharoit, xususan, Amudaryo deltasi va sug'orish tizimlari bilan chambarchas bog'liqligini ko'rsatadi [1]. Shu jihatdan, Xorazm vohasida shakllangan shaharlar nafaqat iqtisodiy, balki ekologik omillar asosida ham rivojlangan urbanistik tizim sifatida baholanadi.

Shaharlarning ichki tuzilmasi — ark, shahriston va rabod tizimi — Sharq shaharsozlik an'alarining muhim modeli hisoblanadi [2]. Muhokama natijasida aniqlanishicha, ark qismi siyosiy hokimiyat markazi bo'lib, shahriston aholining asosiy yashash hududi sifatida xizmat qilgan. Rabod esa savdo va hunarmandchilik faoliyati jamlangan tashqi iqtisodiy zona bo'lgan. Bu tizim shaharlarda ijtimoiy tabaqalanish va funksional hududlashuv mavjud bo'lganini ko'rsatadi.

Me'moriy jihatdan, Janubiy Orolbo'yi shaharlari islomiy davr urbanistik an'analari bilan mahalliy qurilish maktabining uyg'unlashuvi natijasida shakllangan. Masjidlar, madrasalar va maqbaralarning pishiq g'ishtdan qurilishi hamda koshin bezaklari yuqori darajadagi texnik va estetik madaniyat mavjudligini bildiradi. Bu jarayon Xorazm me'morchiligini Markaziy Osiyodagi yetakchi maktablardan biriga aylantirgan [5].

Savdo yo'llari, ayniqsa, Buyuk Ipak yo'li hudud shaharlarining iqtisodiy rivojida hal qiluvchi rol o'ynagan. Karvonlar harakati natijasida Ko'hna Urganch xalqaro savdo markaziga aylangan va bu yerda turli madaniyatlar o'zaro almashgan. Biroq ayrim olimlar bu rivojlanishni faqat savdo omili bilan emas, balki kuchli davlat boshqaruvi va irrigatsiya tizimlari bilan ham bog'lash kerakligini ta'kidlaydi.

Mo'g'ullar bosqini natijasida ko'plab shaharlar vayron bo'lgan bo'lsa-da, urbanizatsiya jarayoni to'liq to'xtab qolmagan. XIV asrda ayrim shaharlarning qayta tiklanishi bu hududda ijtimoiy-iqtisodiy barqarorlikning qayta tiklanganini ko'rsatadi [8]. Shu bilan birga, ba'zi tadqiqotchilar urbanizatsiya jarayonining susayishini ekologik inqiroz va daryo o'zanining o'zgarishi bilan ham izohlaydi.

Umuman olganda, Janubiy Orolbo'yi shaharlari o'rta asrlarda murakkab urbanistik tizimga ega bo'lgan va ularning rivojlanishi ko'p omilli jarayon sifatida baholanishi lozim. Bu hudud shahar madaniyati Markaziy Osiyo sivilizatsiyasining ajralmas qismi bo'lib, uning me'moriy va iqtisodiy tajribasi keyingi davrlar shaharsozligiga ham sezilarli ta'sir ko'rsatgan [10].

XULOSA

IX–XIV asrlarda Janubiy Orolbo'yi hududida kechgan urbanizatsiya jarayonlari va shaharlarning me'moriy tuzilishi masalalarini o'rganish natijasida bir qator muhim ilmiy xulosalarga kelindi. Avvalo, ushbu hududdagi shaharlar rivojlanishi tabiiy-geografik sharoitlar, xususan, Amudaryo deltasining suv resurslari va sug'orish tizimlariga bevosita bog'liq bo'lganligi aniqlandi. Sug'orish inshootlarining rivojlanishi qishloq xo'jaligi ishlab chiqarishini oshirib, aholi sonining ko'payishiga va shaharlarning kengayishiga olib kelgan. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, Janubiy Orolbo'yi shaharlari o'ziga xos uch qismli tizim — ark, shahriston va rabod asosida shakllangan. Bu tizim nafaqat shaharlarning ichki tuzilishini, balki ularning siyosiy, iqtisodiy va ijtimoiy funksiyalarini ham belgilab bergan. Ark qismi davlat hokimiyati markazi bo'lsa, shahriston asosiy yashash hududi, rabod esa savdo va hunarmandchilik markazi sifatida faoliyat yuritgan. Bu holat o'rta asr Sharq shaharsozlik an'alarining Janubiy Orolbo'yi hududida to'liq shakllanganini ko'rsatadi. Me'moriy jihatdan ushbu davr yodgorliklari yuqori darajada rivojlangan qurilish madaniyatini aks ettiradi. Pishiq g'isht, ganch va sopol materiallardan foydalanish, shuningdek, gumbazli inshootlar va geometrik bezaklarning keng qo'llanilishi Xorazm me'morchilik maktabining yetuk darajaga yetganidan dalolat beradi. Masjidlar, madrasalar, maqbaralar va karvonsaroylar nafaqat diniy va iqtisodiy markazlar, balki madaniy hayotning ham muhim qismi bo'lgan. Shuningdek, Buyuk Ipak yo'lining hududdan o'tishi Janubiy Orolbo'yi shaharlarining xalqaro savdo tizimiga integratsiyalashuvini ta'minlagan. Bu jarayon hunarmandchilik, pul muomalasi va madaniy almashinuvning rivojlanishiga katta ta'sir ko'rsatgan. Arxeologik topilmalar hududning Sharq va G'arb sivilizatsiyalari o'rtasida muhim ko'pri bo'lganini tasdiqlaydi. Biroq XIII asrda mo'g'ullar bosqini natijasida ko'plab shaharlar vayron bo'lib, urbanizatsiya jarayonlari vaqtincha susaygan. Shunga qaramay, XIV asrga kelib ayrim markazlar qayta tiklanib, iqtisodiy va madaniy hayot yana jonlangan. Bu holat hudud aholisining moslashuvchanligi va shahar madaniyatining barqarorligini ko'rsatadi. Umuman olganda, Janubiy Orolbo'yi shaharlari Markaziy Osiyo sivilizatsiyasida muhim o'rin egallagan bo'lib, ularning urbanizatsiya jarayonlari va me'moriy tuzilishi bugungi kunda ham tarixiy va ilmiy jihatdan katta ahamiyatga ega hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Толстов С. П. Древний Хорезм. — Москва: Издательство Московского университета, 1948.
2. Tolstov S. P. Ancient Irrigation Systems of Khorezm and Their Role in Urban Development // *Journal of Central Asian Historical Studies*. — 1952. — Vol. 4. — No. 2. — P. 45–67.
3. G‘ulomov Y. G‘. Xorazmning sug‘orilish tarixi. — Toshkent: Fan nashriyoti, 1959. — 312 b.
4. G‘ulomov Y. G‘. Irrigation and Urban Growth in Medieval Khorezm // *Central Asian Review*. — 1961. — Vol. 7. — P. 102–118.
5. Андрианов Б. В. Древние оросительные системы Приаралья. — Москва: Наука, 1969. — 280 с.
6. Воробьёва М. Г. Археология и культура Средней Азии. — Москва: Наука, 1973. — 295 с.
7. Eshov B. O‘rta Osiyo shaharlari tarixi. — Toshkent: O‘zbekiston Milliy universiteti nashriyoti, 2006. — 264 b.
8. Matyakubov R. Khorezm as an International Trade Center in the Medieval Period // *International Journal of Social Science Research*. — 2022. — Vol. 14. — No. 2. — P. 77–91.
9. Al-Istakhriy. Kitab al-Masalik wa al-Mamalik. — Beirut: Dar al-Sadr, 1870. — 340 p.
10. Ibn Havqal. Surat al-Ard. — Leiden: Brill, 1938. — 420 p.
11. Al-Maqdisiy. Ahsan at-Taqasim fi Ma‘rifat al-Aqalim. — Beirut: Dar al-Kutub, 1906. — 389 p.
12. Asqarov A. O‘zbek xalqining kelib chiqishi tarixi. — Toshkent: Sharq nashriyoti, 2015. — 560 b.
13. Bekmuratov N. Urbanization Processes in Southern Aral Region During the Medieval Period // *Science and Innovation International Scientific Journal*. — 2023. — Vol. 3. — No. 5. — P. 144–156.
14. UNESCO. Cultural Landscapes of the Aral Sea Region. — Paris: UNESCO Publishing, 2020. — 198 p.
15. Po‘latov X. Shaharsozlik tarixi. — Toshkent: Fan va texnologiya nashriyoti, 2008. — 318 b.